

Hur får vi mat vid långvarig kris eller krig?

Konferens, Marsbäcken Västervik 21 mars 2025

Hur sårbart är livsmedelssystemet och hur sårbar är livsmedelsförsörjningen i Västervik?

Texten nedan sammanfattar föredrag av Gunnar Rundgren, Malin Ohlsson och Dennis Wiström

Livsmedelssystemet har sedan efterkrigstiden kännetecknats av tilltagande storleksrationalisering, specialisering och långväga handel. Omstöpningsen har skett gradvis under hela denna tid som en kombination av marknadskrafter och aktiv politik (oavsett politisk färg) med billiga livsmedel som mål. Detta har också lyckats, från att vi i Sverige år 1950 behövde lägga en tredjedel av vår disponibla inkomst på mat, krympte kostnaden till 11 procent kring år 2010, för att de senaste fem åren stiga till ca 15 procent.

Den billigare maten har gått hand i hand med hela samhällets omdaning under efterkrigstiden då vi fått tillgång till billig fossil energi: från små diversifierade enheter utspridda i hela landet, med många sysselsatta och en nära relation mellan produktion och konsumtion till motsatsen, i en fortfarande pågående process.

Hur får vi mat vid långvarig kris eller krig?

Konferens sammanfattad av Hillevi Helmfrid,
Hållbar utveckling - Process&Perspektiv,
hupp@hillevihelmfrid.com

Grafisk form av Josef Alin

Fotografier av Jesaia Loweijko, Ernst Zryd,
Lars Odén och Hillevi Helmfrid

Trots att majoriteten av världens befolkning fortfarande i huvudsak försörjs från småskalig lokal livsmedelsproduktion¹ är det inte bara matvanorna i de rika länderna i det globala nord som formas av industri-jordbrukets globalisering. Gunnar berättade om hur vetenudlar och makrill på burk blivit basmat för jordbrukare på Sumatra som gått över från att odla lokal mat, till att producera palmolja för export. Detta trots att vete är en av få grödor som inte kan odlas i landets yppiga tropiska klimat och att makrillen är en fisk från, i flera fall hotade, bestånd på våra breddgrader. Priset är ofta en missvisande signal.

Maten vi köper i affären levereras ”just-in-time”. Många produkter är sammansatta av råvaror med vitt skilda ursprung. Även i ”svenska” produkter är omkring 15 procent av råvarorna importerade. Därtill är omkring 37 procent av maten vi äter direktimporterad.² Men vi exporterar också mat. Livsmedelsindustrin och dagligvaruhandeln både exporterar och importerar ansevärd mängder råvaror och färdigprodukter. Hur mycket och vilka slutprodukter som skulle finnas tillgängliga i vårt land vid en eventuell avspärrning är därför mycket svårt att säga.

Av de direktimporterade varorna importeras te, kaffe och kakao till 100 procent, fisk och fiskprodukter till 96 procent, frukt till 93 procent, grönsaker till 74 procent och oljor och fetter till 41 procent. Trots att vi i

Sverige odlar mer spannmål än vi behöver i landet, är nästan en tredjedel av de spannmålsprodukter som vi äter importerade.³ Och trots att den svenska ”marknadsandelen” för ost är 40 % så är bara 24 % av osten som säljs i landet svensk, resten exporteras.

Handel kan vara en resiliensfaktor för lokala kriser, exempelvis lokal missväxt, eller att sådant som inte alls kan produceras i ett visst klimat kan göras tillgängligt. Men den omfattande handeln av delvis likartade produkter som reser i båda riktningar, ger ett livsmedelssystem som blir ytterst sårbart om grundförutsättningarna för detta system skulle förändras genom exempelvis långvarig handelsblockad, krigstillstånd eller kraftigt ökade energipriser, och medför dessutom onödig miljö- och klimatbelastning.

“ Trots omfattande lokal produktion är det inte säkert att en enda av de kalorier som äts faktiskt har producerats i kommunen.

Jordbruket i Västerviks kommun producerar främst kött, mjölk och ägg. Omräknat i kalorier motsvarar den lokala produktionen 79 procent av den energi som Västerviksborna får i sig genom maten varje år, enligt

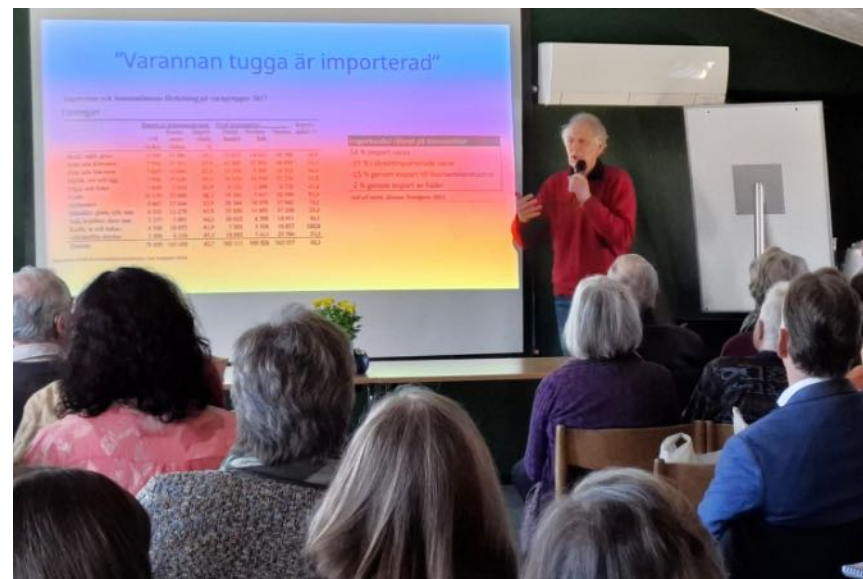
Hushållningssällskapets beräkning som kommunen beställt.⁴ Det är dock inte säkert att en enda av de kalorier som äts faktiskt har producerats i kommunen. Slakten sker i Kalmar eller Linköping medan mjölken skickas till Skåne. Fjäderfäproducenterna i kommunen är antingen anslutna till Guld fågeln i Mörbylånga eller Kronfågel i Katrineholm. Vissa av råvarorna kommer att vidareförädlas på ytterligare andra platser längs vägen och slutligen landar allt på några av de fåtal och specialiserade terminaler varifrån grossisterna fördelar maten till dagligvaruhandeln i hela landet. Terminalerna är företrädesvis placerade i storstadsområdena.

Exemplet Västervik visar hur storleksrationaliseringen och specialiseringen inte bara skett inom jordbruket med allt färre och större gårdar, utan kanske ännu mer markant inom livsmedelsindustrin. Tidigare fanns mejeri, slakteri och kvarn i varje ort. Liksom i de flesta orter av samma storlek finns idag inget av detta kvar i Västervik. I hela landet finns bara fyra platser för lagring av spannmål, vid hamnarna, med tanke på export. Även de förädlingsföretag som har sitt ursprung i lantbrukskooperationen som Västerviks lantbrukare skickar sin mjölk och sina slaktdjur till, är idag del av utlandsägda koncerner och konkurrerar på en global marknad utan incitament att knyta samman pro-ducenter och konsumenter lokalt.

Frånvaron av förädlings- och grossistled i Västerviks kommun är en bidragande orsak till att den beräknade försörjningsbalansen blir en teoretisk siffra snarare än en praktisk möjlighet. ”Hur ska mjölk från 1000 kor nå de lokala konsumenterna om transporterna skulle stå stilla?”, undrade en konferensdeltagare. Därutöver finns det ytterligare aspekter att ha med i bilden.

Så som lantbruket bedrivs idag är det beroende av en mängd importerade insatsmedel. Precis all diesel, konstgödning och växt-skyddsmedel importeras, och 70 % av proteinfodret. Odlingen av

sockerbetor och oljeväxter är beroende av import för att ens få utsäde. Därutöver är lantbruket beroende av ständig tillförsel av el, IT-tjänster, elektronik, maskiner, reservdelar och den yrkesmässiga trädgårds-näringen lutar sig till stor del mot importerad säsongsarbetskraft. Mot den här bakgrunden är det rimligt att säga att Sveriges självförsörjnings-grad är lika med noll.⁵

Västerviks kommun har låtit studenter intervjua de fyra största produ-centerna i kommunen (av mjölk, gris, får respektive fågel) angående deras krisberedskap. En av gårdarna (får) är helt självförsörjande på foder medan en (fågel) är beroende av att foderbilen kommer varannan dag, vilket är ytterst sårbart för störningar. Lantbrukarna räknar med att dieseln hemma på gården vid uteblivna leveranser räcker i upp till en månad, utom under sådd- och skördesäsong, då den bara räcker i maximalt en vecka. Vid strömavbrott behöver dieseln prioriteras till reservaggregat. Det handlar om timmar tills fåglarna dör av syrebrist i stallarna om fläktarna skulle stanna och ”Vem kan mjölka 1000 kor för hand i händelse av strömavbrott?”, som en konferensdeltagare undrade. Skulle det värsta inträffa saknas även infrastruktur för storskalig nödslakt i närområdet.

Ett motståndskraftigt livsmedelssystem är också resilient

- Främja etableringen av fler gårdar i storleken.
- Främja lokala/regionala matförsörjningssystem.
- Återför näringen från tallrikarna i mineralgödsel. Bygg om avlopp.
- Gör det ekonomiskt möjligt för fl. växtföljder och andra insatser för kemikalien.
- Främja lantbruk som blandar växter.
- Satsa mera på nationell/regionalt.
- Satsa på folkbildning i odling, tillag.
- Bygg ut produktionen av flytande.
- Bygg upp lager i flera led.
- El och drivmedelsförsörjning.

“Ett motståndskraftigt livsmedelssystem är också resilient när det inte är kris”

Gunnar Rundgren klargjorde att det råder en begreppsförvirring där olika begrepp som självförsörjningsgrad, försörjningsbalans och marknadsandelar används slarvigt och blandas ihop. Ett nytt begrepp i sammanhanget är försörjningsförmåga. Det används av LRF, livsmedelsföretagen och svensk dagligvaruhandel samt förekommer allt oftare i politiska dokument. Begreppet försörjningsförmåga definieras som samhällets förmåga att hålla igång den befintliga produktionskedjan, även i kristider. Med dessa glasögon ifrågasätts varken självförsörjningsgrad, avstånd, specialisering eller stordrift utan nuvarande struktur och trend förutsätts som den enda möjliga vägen. Strategin fokuserar istället på goda handelsrelationer och alternativa handelsvägar för att även i kristid säkerställa kontinuerlig tillgång till resurser för att driva systemet. Begreppet försörjningsgrad är nytt men tankarna bakom överensstämmer med Sveriges officiella hållning sedan EU-inträdet. Under denna tid har Sverige tappat stort i självförsörjningsgrad, antal gårdar och antal lantbrukare samt geografisk spridning av livsmedelsföretagen över landet.

Se här i rörlig bild hur det gick till när antalet mjölkkor halverades och besättningsstorleken tiofaldigades (Rundgren):

<https://public.flourish.studio/visualisation/21404557/>

Gunnar Rundgren är också medförfattare till en alternativ livsmedelsstrategi, *En strategi för den goda maten*:

<https://omställning.net/wp-content/uploads/2024/12/En-strategi-for-den-goda-maten.pdf>

Vilken roll kan fritidsodlingen spela för vår försörjning i kristider?

Marek Roleneć

Fritidsodlingens Riksorganisation (FOR) är en paraplyförening för 20 organisationer inom odling och trädgård med sammanlagt 75 000 medlemmar som sysslar med kunskap, rådgivning och påverkan. Hösten 2024 släppte organisationen en rapport som ger statistik över fritidsodlingens omfattning i Sverige.⁶ Rapporten visar att hela 87 procent av befolkningen har tillgång till någon form av odlingsbar plats, eller 65 procent om balkonger och liknande räknas bort. Så många som 5.2 miljoner svenskar kan redan idag plocka in något ätbart till matbordet från egen odling. Av den tillgängliga ytan på 235 000 hektar använder privatpersoner idag 30 000 hektar till att odla ätbart, vilket är mer än vad den yrkesmässiga trädgårdsodlingen i Sverige uppgår till. Inom fritidsodlingen finns dessutom en ökande trend. Många odlar redan mer ätbart än för några år sedan och många planerar att utöka.

“ Med många och duktiga fritidsodlare är det också lättare att i en krissituation, få några av dessa att skala upp och bli småskaliga lokala yrkesodlare.

Trots att så många människor har tillgång till möjliga odlingsytor är just tillgången till mark ett av de viktigaste hinder som fritidsodlarna anför mot att kunna odla mer mat. Andra hinder som anföras är tidsbrist, kunskapsbrist och brist på förvaringsmöjligheter. Undersökningen beräknar att omkring en halv miljon människor skulle vilja ha odlingsmöjlighet, men saknar detta.

Fritidsodlingen skulle kunna bidra väsentligt till livsmedelsberedskapen. Till skillnad från yrkesodlingen (särskilt den storskaliga) kan fritidsodlarna producera mat utan maskiner, transporter, el, internet, konstgödning och kemiska växtskyddsmedel. Därför kan fritidsodlingen i en krissituation vara viktig för att avlasta systemet.

Mot bakgrund av att det är just frukt och grönt som är lättast att odla i hushållsskala och dessa är de mest importberoende livsmedlen, har fritidsodlingen en stor potential att spela en avgörande roll, exempelvis i en avspärrningssituation. Med många och duktiga fritidsodlare är det också lättare att i en krissituation få några av dessa att skala upp och bli småskaliga lokala yrkesodlare, en yrkesgrupp som idag helt saknas på de flesta orter eftersom det i dagsläget är svårt att få lönsamhet i den lilla skalan med mångsidig produktion för en lokal marknad (se Ellen Olovsson nedan).

För att fritidsodlingen ska kunna spela denna roll fullt ut behövs satsningar. Vinnova-projektet *Mat till alla – nära och tillsammans* som FOR driver tillsammans med Coompanion, Civilförsvarsförbundet och Mikro-fonden har sammanställt en broschyr och rapport om vad stat och kommun kan göra för att stärka fritidsodlingen i ett beredskapsperspektiv:⁷

<https://for.se/2025/03/05/tillsammans-kan-vi-starka-sveriges-livsmedelsberedskap/>

Ett odlingsperspektiv behöver finnas med i samhällsplaneringen så att mark och vatten skyddas från degradering och tillgängliggörs för odling. Kommuner kan undanröja regler och avgifter kring exempelvis växthusbygge och kompostering, anställa odlingsordnare, erbjuda platser för småskalig livsmedelsförädling och förvaring, stötta föreningar och föra in kunskap om odling i skolan. Kommunerna är stora nyckelspelare som kan göra skillnad. Det visar erfarenheterna från Göteborgs stad, Södertälje, Värnamo och Trosa, med flera kommuner som ligger i framkant.

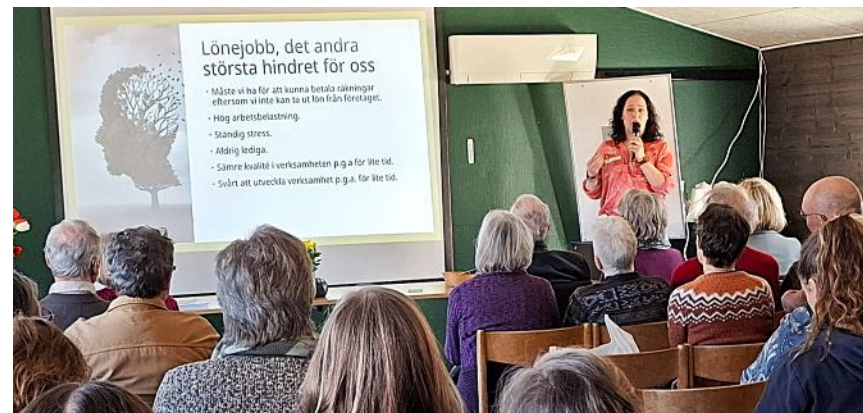
Om fritidsodlingen ska kunna ha höga skördar med hållbara metoder behövs mer kunskap. Här har folkbildningen en stor roll att spela, liksom civilsamhället i stort, som också kan behöva understöd från det offentliga. Staten skulle också kunna främja fritidsodlingen genom ändrade regler för bygglov, matskattväxling, stöd till folkbildningen och ändrade läroplaner.

Marek betonade att fritidsodlingen bidrar till så mycket mer än beredskap. Den bidrar till folkhälsan, biologiska mångfalden, minskat klimatavtryck, förbättrat lokalt klimat, förståelse, skönhet och social gemenskap. Värdet av hela den ideella sektorns arbetsinsatser överstiger detaljhandelns bidrag till BNP. Statliga bidrag till civilsamhället skapar alltså flerfaldig nytta.

RESILIENS

Resiliens är ett begrepp som beskriver motsatsen till sårbarhet och består av tre kombinerade egenskaper:

- motståndskraft
- anpassningsförmåga
- förmåga att "komma igen" efter störning eller kollaps

Möjligheter och hinder för småskalig lokal matproduktion

Ellen Olovsson

TKE-lantbruk utanför Gunnebo som Ellen driver med sin sambo har flera ben att stå på där produktionen omfattar köttdjur och 1 ha grönsaksodling, förutom tjänster inom lantbruk och trädgård samt lantrasgrisar.

Grönsaksodlingen är diversifierad, anpassad till vad de lokala konsumenterna efterfrågar. Produktionsmetoderna och den lilla skalan står sig väl i beredskapsperspektiv. Med vissa anpassningar skulle produktionen kunna ske utan el och med mycket små mängder diesel och kunna försörja det närmaste grannskapet med mat utan transporter.

Så som det ser ut idag är de dock tvungna att ha lönejobb vid sidan om för att kunna försörja sig. Detta skapar ständig tidsbrist, både för vila och återhämtning, och hämmar vidareutvecklingen av företaget.

Det är svårt att få lönsamhet i en småskalig diversifierad produktion. Tidigare hade gården 200 hönor för äggproduktion. Besättningen krymptes dock till husbehovsskala när de upptäckte att priset 4.5 kr/ägg inte ens betalade kostnaderna för foder och andra insatsvaror, oaktat arbetet, samtidigt som kunderna inte var beredda att betala mer.

Att sälja grönsaker via Reko är arbetskrävande då det handlar om många små kvantiteter som ska skördas och packas separat. Ofta krävs två personer och resultatet är en orimligt låg timersättning (exempel 12 kr/h). Grönsaksodling är dessutom väldigt väderkänslig. I exakt samma odling kan nettot slå med faktor tre eller fyra mellan två på varandra följande år, bara på grund av väderfaktorer som odlaren inte kan påverka.

Förutom utmaningar med själva lönsamheten skapar samhällets attityder och regelverk ytterligare hinder för småskalig produktion. Det finns många kontroller och avgifter som blir orimligt dyra för en liten verksamhet, dels sådana som är lagkrav (från många olika myndigheter och instanser) och dels från privata certifieringsorgan, t. ex. IP certifiering som dagligvarukedjorna kräver för att köpa lokala produkter. Detta trots att IP-certifiering inte garanterar något annat än att produktionen uppfyller lagkraven.

Den offentliga upphandlingen arbetar med så stora områden att de efterfrågade kvantiteterna blir för stora för små lokala producenter. Att som företag göra stora investeringar för att växa och kunna erbjuda större kvantiteter är ett risktagande eftersom upphandlingen lätt kan förloras till en långväga storskalig leverantör vid nästa tillfälle. Därtill har uppköpare krav på att grönsaker ska vara tvättade, och kött säljas i småbitar etc.

För företag som själva förädlar sina produkter ökar pålagor ytterligare i form av avgifter och kontroller. Eldrimner, nationellt resurscentrum för mathantverk, har upprättat den så kallade "Krångellistan" som listar regler som tillkommit med tanke på det storskaliga, men som blir orimliga snubbeltrådar för småskaliga producenter, hinder som skulle behöva undanröjas för att underlätta att producenter och konsumenter kan mötas lokalt.

<https://www.eldrimner.com/core/files/37/krångellistan.pdf>

En positiv nyhet från arbetet med denna lista är att det nu äntligen är tillåtet att använda gårdens egna ägg i gårdscaféet. Dessutom ska vildsvinskött nu kunna säljas lokalt, dock inte rökt, av någon anledning, berättade en konferensdeltagare som representerade jakten.

Hur bygger vi livsmedelsberedskap?

Hillevi Helmfrid

Olika sorters kriser

Begreppet resiliens kan definieras som motsatsen till sårbarhet och innehåller en aspekt av robusthet, att kunna stå emot förändringar, men också en böjlighet, förmågan till anpassning, inte minst till oundvikliga förändringar. En tredje aspekt är förmågan till återhämtning när det värsta ändå inträffar.

Forskningen beskriver vissa egenskaper som generellt kännetecknar resilienta system, så som buffring, redundans, mångfald, återkoppling med flera, men i praktiken kommer beredskapsarbete att färgas av vilka kriser man vill bygga resiliens mot och vad man vill ska vara resilient, vad det är man vill värna.⁸

Vi behöver nu förhålla oss till både kortvariga kriser och långvariga, till kriser som uppstår plötsligt och de som kommer smygande, till de som kan förutses och de som kommer som överraskningar. En utmaning nu är att snabbt bygga beredskap för kortvariga kriser så som långvariga strömavbrott eller några månaders utebliven handel, där lager av diesel och andra insatsmedel kan vara den mest näraliggande åtgärden, utan att

därvid skapa ytterligare sårbarheter inför, i och för sig förutsägbara, men långsamt växande, långvariga eller permanenta kriser som exempelvis energiknapphet och effekterna av passerade trösklar i klimatsystemet. Ett beredskapsarbete för dessa kriser kräver mer djupgående åtgärder än lager. Här handlar det om att faktiskt bygga resilienta system och dessa system behöver finnas på plats innan det nuvarande står stilla.

“ Ukraina kan föda sin befolkning under pågående krig tack vare att kött, mjölk, potatis och grönsaker produceras i familjejordbruk i en skala som inte finns kvar längre i Sverige.

Dubbel sårbarhet

Många beklagar nu att Sverige under 1990-talet gjorde sig av med beredskapslager av mat och insatsmedel. Men den strukturomvandling som skett inom jordbruket, livsmedelsindustrin och dagligvaruhandeln under samma period, och fyra decennier dessförinnan, är ett minst lika stort problem ur sårbarhetssynpunkt. Tillsammans utgör de en gigantisk utmaning.

Det är intressant att jämföra Sverige med Ukraina som nu är inne på sitt tredje krigsår. Ukraina kan föda sin befolkning under pågående krig tack vare att all kött, mjölk, potatis och grönsaker i landet produceras i små familj jordbruk i en skala som inte finns kvar längre i Sverige. Familj jordbruken har i många fall också fått tillskott av arbetskraft när stadsbor söker sig ut på landsbygden undan bombningar. Stadsborna kan göra nytta i livsmedelsproduktionen tack vare att det finns familjemedlemmar på plats som har kunskapen och rutinerna, även om många män inte finns hemma. De små familj jordbruken upptar halva Ukrainas åkerareal. Den andra upptas av storskalig högteknologisk odling av spannmål och solrosor för avsalu. Det är denna produktion som direkt hamnade i kris när kriget startade eftersom såväl traktorförare som drivmedel dirigerades om till försvaret.⁹

Svensk beredskapsplanering bygger på begreppet ”ansvarsprincipen” som innebär att den som ansvarar för en verksamhet i vanliga fall också ska ansvara för den i kristid. Under andra världskriget var strukturen i vårt livsmedelssystem inte olik den i dagens Ukraina. Såväl lantbruk som förädling och distribution fanns utspridd i hela landet och klarade av att leva upp till ansvarsprincipen.

En omfattande intervjuundersökning med lantbrukare inom olika produktionsgrenar visar att de svenska lantbrukarna inte kommer att kunna leva upp till ansvarsprincipen vid en långvarig kris.¹⁰ SLU-forskarna diskuterar situationen i termer av ett oklart samhällskontrakt där ömsesidighet saknas.¹¹

De intervjuade lantbrukarna har tillfrågats om vilka anpassningar de skulle göra vid två olika tänkta krisscenarier, dels ett strömavbrott på några veckor, dels tre års handelsblockad. I båda fall är det från dag till dag okänt hur länge krisen kommer att pågå. I samstämmighet med västerviksstudien blir situationen först akut i de storskaliga djurstallarna. Särskilt fjäderfä och grisproduktion är beroende av ständig tillförsel av el och foder. Vid flerårig handelsblockad skulle många lantbrukare lägga ner och söka sig annan utkomst, kanske starta företag inom annan bransch. Lantbrukare på mjölgårdar som inte är allt för stora ser möjligheter att fortsätta producera mjölk, men mycket mindre, med mycket bete och enbart grovfoder. Grovfoderstat fungerar även för produktion av kött från andra idisslare. Spannmålsbönderna blir inte så hårt drabbade av några veckors strömavbrott men vid den långvariga krisen står de helt stilla. Det är helt enkelt inte möjligt att bedriva odling på hundratals hektar åker för en ensam person utan maskinpark. Några intervjuade lantbrukare funderar i termer av att omvandla åkrarna till kolonilotter där konsumenterna kan odla sin egen mat för hand.¹²

Statens budskap till lantbrukarna har sedan 90-talet varit att de är företagare som vilka som helst och som sådana har till uppgift att konkurrera på marknaden. I det samhällskontraktet ingår inte något särskilt ansvar för den nationella livsmedelsförsörjningen i kristid.¹³

Fritidsodlingen som grogrund för småskalig yrkesodling/förädling

För vissa livsmedel är den riktigt småskaliga hushållsnära odlingen verkligen mest rationell. Bladkryddor och bladgrönsaker som ska ätas färska vinner i överlägsen kvalitet på att konsumeras direkt i anslutning till skörd och hemmaodlingen av bladgrönt kan ha ett klimatavtryck som är en hundradel till en tusendel av motsvarande produkt i butiken, beroende på säsong och produktion. Men alla kan inte odla själva och få

är redo för en självförsörjningslivsstil fullt ut. Yrkesodling behövs. Men så som livsmedelssystemet ser ut idag finns bara det två ytterligheterna där husbehovsodlingen är det enda alternativet till det storskaliga. Den småskaliga yrkesodling som finns får betraktas som enstaka goda exempel. Ellen Olovsson visade med all önskvärd tydlighet varför. Det är svårt att få lönsamhet. För att ställa om till ett med hållbart och resilient livsmedelssystem krävs politisk vilja, inte bara på lokal nivå utan även på nationell.

Avsaknaden av småskalig yrkesodling gör att fritidsodlingen blir än viktigare. Fritidsodling bedrivs utan krav på lönsamhet vilket gör att den kan skalas upp redan idag. Inom fritidsodlingen kan viktig kunskap om hållbara odlingsmetoder bevaras och utvecklas, bördig jord byggas, samarbeten etableras kring exempelvis utsäde, bevattningssystem oberoende av el och brunnsvatten testas, kunskap om förvaring och förädling växa. Detta sker redan idag och skulle kunna främjas ännu mer. Ju fler och duktigare fritidsodlare vi har, desto fler kommer att vara beredda, den dag det verkligen behövs, att skala upp och bli de småskaliga yrkesodlare/förädlare som behövs och som också kan bli mentorer för alla de nya odlare/förädlare som behöver komma in.

Redan idag skulle övergången från fritidsodlare till deltidstyrkesodlare/förädlare, och vidare till fulltidsproducenter, kunna underlättas enormt genom en översyn av allt från skatter och avgifter till regler och kontroller som idag inte gör skillnad mellan den lilla och den stora skalan. Framväxten av småskalig livsmedelsproduktion behöver gå hand i hand med nya sätt möta konsumenten, ett utvecklingsområde i sig.

Parallellt med satsningarna i den riktigt lilla skalan behöver befintliga lantbruksföretag ges förutsättningar, dels att ens finnas kvar, dels att bredda och diversifiera sin produktion för att kunna närma sig den lokala och regionala marknaden, exempelvis genom gårdsförädling, samt att övergå till produktionsmetoder som är mindre beroende av kritiska insatsmedel.

Beredskap med längre tidsperspektiv

Beredskapsarbetet får inte stanna vid de kortvariga scenarierna bara för att de är lättast att åtgärda. Vi behöver också orka tänka på de långvariga kriserna. De förändringar som då behöver göras för att skapa ett resilient livsmedelssystem sammanfaller med sådant vi ändå behöver göra av andra skäl; miljö, klimat, biologisk mångfald, djurvälstånd och levande landsbygd, för att bara nämna några.

Framför allt behöver beredskapsarbetet behålla fokus på *vad* det är vi vill ska vara resilient, det vill säga *vad det är vi vill värna*. Konferensens deltagare var tydliga med detta, det handlar om *det goda livet*.

Gunnar Rundgren har skrivit *En strategi för den goda maten* som stakar ut vägen för en sådan här omställning.¹⁴

Några glimtar från Öppet Forum

Det är alltid svårt att göra rätt för gruppsamtal, även om de kan ha varit konferensens mest betydelsefulla del. Här kommer några rubriker och meningar ur minnesanteckningarna från Öppet forum. För kontaktuppgifter se den handskrivna dokumentationen som skickats ut till alla deltagare direkt efter konferensen.

Det goda livet

Vi behöver hitta bilder för hur det goda livet ser ut, ett enklare liv som är gott. En hållbar livsstil som har värde och meningsfullhet. Ett gott liv för alla, inte på bekostnad av någon. Både för psykisk och fysisk hälsa skull och för planetens hälsa.

Platser för gemenskap och odling

Det behövs platser för att sprida kunskap, medvetenhet och engagemang kring mat på ett sätt som bygger gemenskap. Förutom odling är livsmedelsförädling en viktig bit och här behövs samarbete med kommuner, studieförbund, kolonilottsföreningar med mera.

Mat som mötesplats

Sprida kunskap för odling och matlagning med gemenskap som grund. Skapa nätverk, meningsfullhet, integration. Ta vara på äldres kunskap till de små.

Säd som viktig näring

Säd kan bli viktig krismat men vår brödkultur behöver förändras. Vi behöver odla rätt säd (rik på essentiella aminosyror och mineraler, ekologisk kulturspannmål) och behandla den rätt, genom syring och hydrotermisk behandling (dextrinering) så att näringsämnena görs tillgängliga.

Hur finansierar vi ett slakteri Gamleby?

I norra Kalmar län finns inget slakteri och behovet är stort. Det är viktigt ur beredskapsperspektiv och för lantbrukaren som vill att deras djur ska slaktas så nära gården som möjligt.

Hushållningssällskapet försöker samla intressenter som kommunen, regionen, lantbrukare, medborgare, dagligvaruhandeln och bankerna. Kan andels-kor vara en väg att gå?

Jägarnas roll och viltköttets betydelse

Det finns ca 1000 jägare i Västerviks kommun som har kompetens och utrustning för slakt, styckning och tillagning av kött – en resurs i kristider. Viltet är en viktig resurs som behöver förvaltas hållbart. Se ”Jägarrens roll i krisberedskap”, på jaktmässan 17/5 Åkerholm.

Vegetarisk kost i beredskapen

Hur ökar vi nyfikenheten för den vegetariska kosten? Hur ser den vegetariska krismatsedeln ut? Hur kan vi få den vegetariska maten mer näringstät utan halvfabrikat? Ta vara på kunskap som finns. Kommun och bostadsrättsföreningar borde plantera frukt- och nöträd, samt bärbuskar. Öka kunskap om svamp och nötter mm genom studiecirklar. Lyfta fram kommuner som ligger i framkant. Utredda vad som kan odlas var i kommunen.

Hur lagrar vi mat och förnödenheter för beredskap?

Hushållen ska lagra mat för en eller två veckor. Men vad händer sedan? Vem ansvarar för långsiktig lagring? Kommunen har börjat arbeta med frågan med nödmat för de kommunala serveringarna. Men vem ansvarar för lagerhållning av mat till övriga kommuninvånare? Vad kan lagras långt bort (transporter) och vad behöver lagras nära? Hur kyllagar vi i kristid? Vem ansvarar för lagring av bränsle och förnödenheter till jordbruket och till livsmedelskedjans övriga led?

Ta bort onödiga regler och avgifter

Regler och avgifter som tillkommit för det storskaliga hindrar många småskaliga från att starta upp, försämrar lönsamhet och skapar onödig huvudvärk. Avgifter ska vara anpassade efter omsättningen. Det måste vara smidigt och enkelt att göra rätt. Några exempel:

- Ta bort bygglov för småskalig livsmedelsproduktion (ex. växthus)
- Tillåta gårdsslakt för försäljning
- Förenkla regelverk för småskaliga odlare

Hur: I dialog med kommunen se över regelverk som försämrar möjligheterna till livsmedelsberedskap. Vid behov, be kommunen ta kontakt med nästa instans (Jordbruksverket, Livsmedelsverket och så vidare).

Hur kan vi påverka politiken?

Politiken sätter ramar. En kommun och en region har stor möjlighet att främja eller motverka framväxten av en småskalig lokal livsmedelsproduktion och förädling som skulle vara viktig för beredskapen, bland annat genom kommunal och regional upphandling. Men politiker behöver ständigt påminnas om att tänka på långsiktiga mål, inte bara mandatperioden. Var och en behöver engagera sig på sin egen nivå, gå med i grupper och föreningar, kontakta din politiker, ställ frågor i fullmäktige och använda sociala medier.

Stabilt bredband i hela kommunen

Vissa områden i Västerviks kommun saknar fortfarande stabil internet-uppkoppling. Nätet behövs bland annat för att mjölkningsrobot ska fungera, för att grönsaksodlare ska nå sina kunder och för att nya verksamheter ska vilja starta eller flytta in på orten. Bristen på

uppkoppling är också en säkerhetsrisk (kontakt med vården och räddningstjänsten) och en begränsning när det gäller kunskapsutbyte, genom digitala kurser osv. Om Västerviks kommun samarbetar med grannkommun kan redan utförda dragningar nyttjas.

Hur sprider vi "detta" arbete till andra kommuner och regioner

Dra lärdom av de som kommit längre. Stimulera engagemang och samarbete mellan invånare, politiker och tjänstemän. Kunskapsförmedling mellan kommuner. Hjälp att föra dagens innehåll vidare till hemkommunen.

Permakultur

Permakulturens etik och principer visar vägen för omställning till ett hållbart samhälle.

Noter

- ¹ <https://www.etcgroup.org/sites/www.etcgroup.org/files/files/etc-whowillfeedus-english-webshare.pdf>
- ² Räknat i kol-innehåll av Gunnar Rundgren i rapporten:
<https://www.ksla.se/wp-content/uploads/2021/09/KSLAT-2-2021-Koll-pa-kolet.pdf>
- ³ Räknat i pengar av Lars Jonasson 2018, redovisat av Gunnar Rundgren
- ⁴ Försörjningsbalans Västerviks kommun 2023, Hushållningssällskapet. Kontaktperson Västerviks kommun: Malin Ohlsson
- ⁵ Therese Frisell, sakkunnig på Livsmedelsverket 2015, citerad av Gunnar Rundgren
- ⁶ <https://for.se/2024/10/29/fritidsodlingens-omfattning-2024/>
- ⁷ https://for.se/wp-content/uploads/2025/04/FOR_rapport_beredskap_2025-04-22_slutlig_highres.pdf
- ⁸ Hillevi Helmfrid och Daniel Hägerby
<https://resiliensanalys.wordpress.com/>
- ⁹ Två år med krig i Ukraina – hur påverkas jordbruket och livsmedelsförsörjningen? KSLA
<https://www.ksla.se/aktivitet/tva-ar-med-krig-i-ukraina-hur-paverkas-jordbruket-och-livsmedelsforsorjningen/>
- ¹⁰ Camilla Eriksson, 2018, Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv: sårbarheter och lösningar för ökad resiliens, SLU
<https://www.ksla.se/aktivitet/tva-ar-med-krig-i-ukraina-hur-paverkas-jordbruket-och-livsmedelsforsorjningen/2> Aktuellt från KSLA nr 1 • 2024
- ¹¹ Sofia Sollén Norrlin, 2016, Farming in case of Crisis, Farmers political trust and the social contract for food security in Sweden.
<https://stud.epsilon.slu.se/9367/>
- ¹² Camilla Erikssons, 2018, Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv: sårbarheter och lösningar för ökad resiliens, SLU:
<https://rib.msb.se/filer/pdf/28493.pdf>
- ¹³ Sofia Sollén Norrlin, 2016, Farming in case of Crisis, Farmers political trust and the social contract for food security in Sweden.
<https://stud.epsilon.slu.se/9367/>
- ¹⁴ <https://omställning.net/wp-content/uploads/2024/12/En-strategi-for-den-goda-maten.pdf>

Bilaga: Program

Hur får vi mat vid långvarig kris eller krig?

*Konferens om lokal livsmedelsproduktion och beredskap
Västervik 21 mars 2025*

Samtidigt som utbudet av matvaror syns nästan oändligt och vi lägger allt mindre del av vår disponibla inkomst på basmaten, har sårbarheten ökat. Den storskaliga högspecialiserade livsmedelsindustrin, och det jordbruk som levererar till den, kräver ständigt fungerande transporter, oavbruten tillförsel av el och it-tjänster, samt importerade fossilbränslebaserade insatsmedel.

Strategier för att möta sårbarheten

Allt från odling i egen täppa till beredskapslager av diesel och konstgödsel har föreslagits som svar på denna sårbarhet. Men vilka strategier är realistiska och vilken sorts kris behöver vi förbereda oss för: En veckas strömavbrott eller en treårig handelsblockad? Perioder av torka i vårt känsliga landskap eller ihållande torka i länder där våra grönsaker idag produceras? Och vad kan vi lära från Ukraina om förutsättningarna för livsmedelsproduktion under pågående krig?

Vem riktar sig konferensen till?

Konferensen vänder sig till dig som i ditt yrke eller ideella engagemang ser behovet av nya lokala och regionala samarbeten för att tillsammans hantera svåröverblickbara och oförutsedda situationer, relaterade till vår matförsörjning.

PROGRAM

8.30 Incheckning och fika

9.00 Välkomna

Hillevi Helmfrid, moderator för dagen

9.10 Hur sårbart är livsmedelssystemet?

Gunnar Rundgren, konsult, författare, lantbrukare och ledamot i Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien

10.00 Hur sårbar är livsmedelsförsörjningen i Västervik?

Malin Ohlsson, landsbygdsutvecklare och Dennis Wiström, kommunagronom, Västerviks kommun

10.20 Paus

Frukt och mingel

10.50 Vilken roll kan fritidsodlingen spela för vår försörjning i kristider?

Marek Rolenc, FOR Fritidsodlarnas Riksförbund

11.40 Möjligheter och hinder för småskalig lokal matproduktion

Ellen Olovsson, TKE Lantbruk och Grönsaker, Gunnebo

12.00 Strategier för livsmedelsresiliens

Samtal

12.30 Lunch

13.45 Öppet Forum: Hur kan vi tillsammans stärka livsmedelsberedskapen?

13.45 - 14.15 Introduktion, Fika framdukat

14.15 - 15.20 Parallellsessioner

15.20 - 16.00 Återsamling

16.00 Paus

16.15 Hur går vi vidare?

Panel:

Harald Hjalmarsson, Kommunalråd, Västerviks kommun

Henrik Skoog, Samordnare försörjningsberedskap, Region Kalmar Län

Joakim Andersson, ordförande, LRF

Ernst Zryd, Marsbäckens trädgårdar

17.00 Slut

Fortsättning

Med konferensen vill vi stimulera till nya samarbeten och initiativ som långsiktigt kan öka lokal och regional livsmedelsberedskap. En uppföljningsdag planeras till den 24 oktober. Mer information om detaljer kommer.

Arrangörer

Konferensen arrangeras av Marsbäckens Trädgårdar, Västerviks kommun, Region Kalmar Län och Studieförbundet med ekonomiskt stöd från Naturvårdsverket och Sparbanksstiftelsen Tjustbygden.

Kontaktpersoner

*Hillevi Helmfrid
hupp@hillevihelmfrid.com*

*Annika Söderholm
annika.soderholm@vastervik.se*

*Ernst Zryd
ernstanderszryd@gmail.com*

Tjustbygdens
Sparbank

VÄSTERVIKS
KOMMUN